

A MŰGYŰITŐK ÚTJÁT KÖVETVE

(Jegyzetek a Vajdasági Magyar Képzőművészek Képtáráról)

Szakadékok, ismeretlen emberöltők ködös fátylai választanak el bennünket múltunktól. Itt nem egy költő, író, művész írta le már »... ezen disznóhústól, bortól, lomhaságtól „medveéleletet” élő és alvó tájtól semmi sem esett távolabb, mint a szellemi élet termése.« Alig akadt egy-két ember, aki saját módos életéből kitekintett volna a »száraz kenyéren élő« művesekre is. A kastélyokban, a nagypolgárok szalonjaiban a kép, a könyv, a szobor ugyanolyan dekórum volt, mint egy ajándékba kapott váza, vagy egy — ki tudja, milyen távoli piac kalmárjának puftjáról idekerült — ezüstszelence.

Ennek a vidéknek volt bőségesen kenyérgabonája (már akinek jókora darab földje is volt hozzá!), volt nagy jószágpiaca, a saját szemétdombján tobzódó dzsentrivilága, de magasabb csúcsok felé törő szellemi élete, kulturális igénye, művelődési törekvése, népnevelő kedve, a tegnapot vagy önmagát kereső tekintete — egy rebbenésnyi, vagy semmi. Nem volt kíváncsi önmagára, csak visszfényére. Amit önmagában élt, azt valójában önmagának élte dúsán terített asztal mellett, vallásos áhítatot színlelve brokátfüggönyök mögött hedonizmusba süllyedve, s ha valaki mégis bekopogtatott hozzájuk egy festménnyel, szobrocskával, rajzzal, vagy verseskötettel, majdnem úgy fogadták, mint egy kéregetőt, akinek a legjobb esetben pár krajcárt nyomtak a kezébe.

Mégis: ha lehetetlennek tűnik is, de igaz, hogy egy ilyen gazdag tájon, ahol a »bőség kosarából« természetesen azoknak is jutott, akik az úri muri mellett olykor a művészek felé is egy-két pillantást vetettek, vagy épp csupán mint szolgalelkű filiszterek az előbbieik árnyékában a jólét valamivel nagyobb falatjait élvezhették, talán ki is nyújtották a kezüket az ilyesféle »éhenkórászok« felé, mint amilyenek a piktorok, a poéták, a vándorszínészek, a zene művelői voltak. Aztán a századfordulóban, a millennium majd tíz évig tartó ünnepi mámorában felkarolták azokat az alkotókat, így vagy úgy, rendelésre vagy belső indításra emléket akartak állítani az akkor különös színekben játszó időnek.

Ezek az emlékek valahol megvannak. Lehet, hogy egy-két elfeledett kastélyban, melynek faláról mállik már a vakolat, lehet, hogy egy-két homokvidéki kúrián, melynek díófa ajtaján láncos lakat lóg, lehet, hogy néhány volt filiszter szobájában, és azt sem tudja, hogy a nála lévő mű — melyet pár garasért vett valamikor ő, vagy az őse — mit ér.

Sok minden lehet. Mélyre kell ásni, a pókhálókat és porrétegeket lesöpörni, hogy alóluk ezek a régi értékek előkerüljenek s elénk táruljanak annak bizonyosságául, hogy kultúránk, művészetünk több mint száz évre tekint vissza. A két háború között az újvidéki Matica srpska termékenyítő erejű munkásságának nyomán nem egy íróban, alkotóban,

műgyűjtőben vált cselekvéssé az a buzdító gondolat, hogy még mielőtt mindent elnyelne a feledés és elvinnének magukkal a távozó nemzedékek, össze kell gyűjteni maradandó értékeinket. A képzőművészeti alkotásoktól kezdve a népzéne át a numizmatikáig nem egy lelkes vállalkozó akadt, hogy közülük csak két nevet említsünk: dr. Kiss Lajos és dr. Joca Milekić, de munkájuk értékes gyümölcse még mindig csak egy töredék maradt ahhoz mérten, ami ezen a tájon a képzőművészet, az architektúra, a népköltészet és a népzene terén feltárható.

A kutatók köre ma már jóval népesebb és munkájuk területe is kiszélesedett a munkásmozgalom- és az összehasonlító irodalomtörténeten keresztül a nyelvemlékekig, a néprajzig, a régészetig. Csaknem minden területen munkálkodnak már kutatóink, hogy összegyűjtsenek minden föllelhető adatot és anyagot az elmúlt másfél század, vagy más tudományágban a letűnt évszázadok hiteles nyomainak feltérképezéséhez. Mert ehhez a munkához eleddig soha nem nyújtott senki és semmi olyan nagy lehetőségeket, munkafeltételeket, mint korunk.

Pár esztendővel ezelőtt a Szabadkai Városi Múzeum arra a feladatra vállalkozott, hogy fölkutassa a magyar képzőművészek alkotásait a Vajdaságban 1830-tól 1930-ig. Kutatásainak célját a csaknem százötven műből álló tárlat megnyitása alkalmából írt monográfiájában így jelölte meg:

»Ma, a nemzeti egyenjogúság légkörében s ebben a soknemzetiségű környezetben minden nemzet és nemzetiség kultúrörökségének megbecsülése idején alapos körültekintéssel és gondossággal fordulunk a múlt műértékeinek felmérése felé. Jól tudjuk, hogy munkánk során egész sor olyan kérdéssel találkozunk, amelyek az északi és déli, keleti és nyugati központok hatását jelzik, s kisugárzó erejüket Vajdaság területére is.

Erdeklődésünk egy érdekes területe lehet a *magyarok képzőművészeti alkotó tevékenysége Vajdaságban*, mert több szállal kapcsolódik ehhez a tájhoz az itt született alkotókkal, a magyarországi művészekkel, akik itt teremtették meg legjobb műveiket, művészeink tanulmányai az ottani központokban és közös kapcsolataik Vajdaság képzőművészeti klímájával, amely egy bizonyos ideig Budapest közvetlen hatása, illetve a magyarországi művésztelepek hatása alatt volt.»

Amikor nekivágtak az útnak, éppen azt a ködöt, azt a mindent tagadó tévhitet akarták eloszlatni, hogy ezt a tájat nem fedte be minden időkre a szántóföldeknek a hazatérő barmok által fölvert pora, s nem némította el az alkotókat az egyik kastélyból a másikba áthallatszó dárídó. Nem, mert ezeknél erősebb volt a néptelen országutak, az alvó falvak és városok csöndjét fölverő művészellemek mindenre elszántsága.

Kétségtelen — ha a műgyűjtők útját követjük — a legnehezebb feladat az úttörőkre hárult. Művészeletet teremteni ott, ahol az még nem volt. Színházi életet teremteni ott — Sterija, Kiszfaludy —, ahol még nem volt. Az irodalomnak »füves kertet teremteni« — Zmaj, Branko Radičević, Mušicki, Hlador, Vajda János, Milkó Izidor — ott, ahol eddig nem volt, és képzőművészeti életet létrehozni ott, ahol eddig értéktelen reprodukciók, giccsek áradata nélkül még ez sem volt (Jakobey, Than Mór, Mesterházy).

Bejárták az egész tartományt, mint előttük a művészek festőállvánnyal a vállukon. Hogy mit is jelentett ez az út, amelyet műgyűjtő-

ink megtettek — Vajdaság legrejtettebb zugait is felkeresve —, ma még csak részben mérhetjük fel. Ez a tárlat egy kor tanúja. Láthatjuk, hogy több mint egy évszázaddal ezelőtt olyan keménykötésű egyéniségek is akadtak, akik ezt az elhagyottnak vélt tájat képzőművészeti alkotásokkal akarták benépesíteni olyképp, hogy ezek a művek (legnagyobb részt) a Vajdaság emberét és tájának sajátos visszényeit tükrözzék.

Igaz, e gyűjtőmunkának eredményeivel — részleteiben — most ismerkedünk, mert köztük vannak olyan művészek is (Pechán József, Eisenhut Ferenc, Than Mór munkáival eddig is találkoztunk), akiknek neve, mint e táj szülőtteié, s akiknek művészete éppen Bácska vagy Bánát világát idézi: számunkra ma fölfedezést jelent. Nagy István művészetével már foglalkoztunk, most még közelebb került hozzánk, mint ahogy az eddigi tanulmányokból ezt az izgalmas alkotói egyéniséget kiéreztek. Dániel Konstantin, Vágó Pál, a bajmoki származású Stipan Kopilović alkotásai mély nyomot hagynak a nézőben. Drámai fejezet: Oláh Sándor, Pechán József, Balázs G. Árpád, Farkas Béla, Baranyi Károly, Markov Zlata, Husvéth Lajos, Nagyapáthy Kukac Péter távoli üzenete a maradandó műben...

Amikor ezt az újabb képzőművészeti monográfiát ismét fellapozom, a sorok mögül szinte kiérzem, hogy mennyi, de mennyi elfeledett mű vár még ma is felkutatásra. Balázs G. Árpád egyik legjobb festménye (*A barátok temploma*) egy homokvidéki kúrián zárt ajtók mögött alszik mohos falon, vele együtt Oláh Sándor ismeretlen portréi is... Voltaképpen csak így tudjuk fölmérni, hogy a művészettörténész áldozatos munkájával csupán a feltárás első szakaszának végére ért. »Sajnos, kutatásainknak még csak az elején tartunk, a rendelkezésre álló adatok pedig nagyon szegényesek« — olvassuk a monográfia bevezetőjében.

És ki tudja, hány szakasz áll még előttük, s hány hűséges munkatársra lesz szükségük, hogy megtegyék azt az utat, mely letűnt századainkat, ha nem is maradéktalanul, de megközelítőleg felszínre hozza, a Szabadkai Városi Múzeum galériájában bemutassa ennek a földszagú, drámai feszültségekkel teli tájnak egykori alkotóit, akik ha egy kis darab kenyérért is, egy kis sörért, vagy egy tál meleg levesért műveik legjavát adták azoknak, akik hosszas kopogtatás után mégis kinyitották előttük a kaput, s egy-egy ilyen »találkozásnak« vagy »megértésnek« köszönhetjük, hogy a művek mégis megmaradtak.

Egy kicsit későn kezdtük a műértékek gyűjtését, de jó, hogy elkezdtük, mert ma már nem is tudjuk megszámolni azokat az örökbecsű képzőművészeti alkotásokat, amelyek a minden lehetőséggel számoló műkereskedők, üzerek, ún. »rokonok« közvetítése útján külföldre, távoli kontinensekre kerültek. És ki tudja még, hány műalkotás indulhat el a jövőben is — ismerve a műkincseket rablók mindenre elszántságát — ismeretlen országok, városok felé, ha éber szemekkel nem vigyázunk arra, amink van, s nem sietünk segítségére azoknak, akik értékeinket akarják megőrizni és megmenteni a műkincseinkre éhes távoli világtól, ahol a közvetítők között európai iskolán nevelkedett »műértők« is akadnak.